

Список використаної літератури:

1. Лавріненко Ю. Олександр Довженко / Ю. Лавріненко // Українське слово. – 1994. – № 3. – С. 65-78.
2. Плавський О. Олександр Довженко / О. Плавський // Рідний край. – 1994. - №8. – С. 55-64.
3. Семенчук І. Життєпис Олександра Довженка / І. Семенчук // Дніпро. – 1997. - №7. – С. 28-36.
4. Марочко В. Зачарований Десною. Історичний портрет Олександра Довженка / В. Марочко // Києво-Могилянська академія. – 2006.- №5. – С. 154-170.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Захарченко М. В.

М. С. Сухонос

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МАГІЧНІ ОБРЯДИ СТАРОДАВНІХ ТРИПІЛЬЦІВ

Трипільська культура є однією з найдавніших, яскравіших цивілізацій Європи. Осмислення феномену трипільля, незважаючи на понад 140-річні дослідження, потребує подальших наукових розробок. Стародавня цивілізація привертає увагу не лише вузького кола вчених, але й найширшої громадськості, що в свою чергу породжує нескінченні й напружені дискусії, щодо релігійних вірувань трипільців та аргументує актуальність.

У релігії того чи іншого суспільства по-своєму відображався життєвий досвід людей, зберігалась система емоційно-образних уявлень і переживань, норм людського буття. Всі релігії виконували одну і ту ж культурно-історичну роль. Вони були засобом соціальної регламентації і регуляції, засобом збереження і упорядкування традицій, звичаїв і обрядів.

Для визначення функціонального призначення трипільських статуеток дослідники звертають увагу на необхідність спостереження за місцем розташування предметів пластики на пам'ятці. Так, А. П. Погожева на основі вивчення топографії знахідок пластики виділяє сім можливих функцій антропоморфних статуеток. Серед них згадуються :

1. Збереження будинку з усіма його жителями (місцезнаходження статуеток під підлогою).
2. Збереження домашнього вогнища (біля печі).
3. Співучасть у виробничому процесі розтирання зерна (біля зернотерок).
4. Можливо, охорона їжі (в посудинах).
5. Супровід померлих з метою допомоги у відродженні (в похованнях).
6. Посередництво між людьми і божествами (в позі оранти).
7. Присутність на спеціальних культових місцях і вимостках.

До того ж, В. І. Балабіна також наполягає на необхідності врахування археологічного контексту їх знаходження для з'ясування функцій статуеток [2, 142–146].

Вважаючи фіксацію місцезнаходження глиняних статуеток на пам'ятці першочерговим етапом у встановленні її функцій, звертаємо увагу і на необхідність врахування особливостей форми статуетки, про що також неодноразово згадувалося в науковій літературі із археології, а також деяких інших критеріїв. Тобто, вважаємо, що не достатньо тільки однієї прив'язки до місця знахідки пластики. Зокрема, доречно врахувати цілий комплекс прикмет:

- а) місцезнаходження статуетки на пам'ятці;
- б) форма статуетки;
- в) особливості глиняного тіста, наявність певних домішок.

На трипільських пам'ятках північно-східного Передкарпаття у межах жител та поза ними трапляються антропоморфні статуетки, нижня частина ніг яких моделювалася у формі конусу.

Пошкоджені статуетки були розколоті не тільки поперек, але й вздовж, що може статися тільки при штучній її деформації. Такий спеціальний обряд розколювання статуеток міг відбуватися під час свят землеробського або скотарського річного циклу. Про сезонні обряди умертвіння духа хліба або його представників у європейських культурах, пов'язаних із жнивими, згадує Д. Д. Фрезер [5, 398]. У Литві в ролі вбитого духа виступала маріонетка. З

хлібного колосся виготовляли жіночу фігурку, її одягали і вкладали під снопами, котрі збиралися обмолотити в останню чергу. Молотильщик, який вдаряв останнім, «вбивав Стару» [5, 400].

Статуетки, які були використані в таких обрядах, напевно, втрачали свою сакральність і тому їх уламки трапляються у різноманітних місцях як у житлах, так і за їх межами [1, 142].

Ще один мало відомий тип жіночої глиняної пластики знайдений на поселенні Хом'яківка-1. Цей тип статуеток попередньо можна визначити як барельєфний, оскільки рельєфною є тільки передня частина статуетки, а задня характеризується відсутністю рельєфу, що засвідчує поперечний і повздовжний її розрізи. Краще збережена статуетка такого типу знайдена на поселенні «Вікторів». Ця барельєфна статуетка була зламана нижче талії в ділянці стегон, причому добре збереглася її верхня частина. Крім двох достатньо великих отворів на голові, якими передані очі, на статуетці також зроблено два наскрізних отвори у ділянці плечового поясу і чотири отвори у ділянці стегон. Наскрізні отвори знаходяться на найбільш виступаючих ділянках тіла. При розгляді повздовжнього розрізу статуеток такого типу, спостерігається увігнутість задньої поверхні.

Один з аспектів використання глиняних антропоморфних статуеток, вірогідно, пов'язаний з обрядами ініціації й віковими групами в середині роду. Це – статуетки, які знаходять у похованнях. Пізготрипільські поховання відомі у значно більшому обсязі. Так у Вихватинському могильнику переважну більшість статуеток було знайдено у дитячих похованнях. Серед знахідок переважають реалістичні статуетки, яких нараховується 11, а також три статуетки усатівського типу (стилізовані), причому в дитячому похованні № 42 знайдено разом дві реалістичні й одна стилізована статуетки [1, 110]. Крім статуеток у дитячих похованнях Вихватинського могильника зустрічаються брязкальця. Антропоморфні статуетки також знайдено в Усатівських курганних могильниках, нажаль, по цих знахідках немає вказівок на стать і вік похованих. Слід відмітити також і те, що антропоморфні статуетки присутні у кенотафах (курган I–2 першого Усатівського курганного могильника містив яму-кенотаф, де було знайдено глиняна статуетка і дві посудини – столова розписна і кухонна; у закладці № 8 на площі II Усатівського ґрунтового могильника на дні ями поряд стояли невелика посудина-кубок і стилізована антропоморфна статуетка із слідами вохри). Ці два факти використання антропоморфних статуеток у кенотафах дозволяють пов'язати їх з померлими і висловити думку про їх функції, які, напевно, тотожні статуеткам, що знаходять у дитячих і жіночих похованнях. Дві антропоморфні статуетки, що відносяться до окремого типу, знайдені при дитячому похованні № 204 біля с. Красногорка [7, 109].

У поховальних пам'ятках Середнього Подніпров'я глиняні антропоморфні статуетки також досить рідкісна знахідка. У Чапаївському могильнику статуетку знайдено у похованні № 23 (жінка 25–35 років) [4, 72]. Серед тілопальних поховань могильників Софіївського типу відома тільки одна антропоморфна статуетка з безурнового могильника в «Завалівці-16». Таким чином, у переважній більшості випадків знаходження антропоморфних статуеток у пізготрипільських похованнях припадають на дитячі і жіночі поховання. А. П. Погожева відзначаючи те, що у могильниках «Усатово», «Маяки», «Вихватинці», «Красногірка», «Серезліївка», «Єрмолаївка», «Чапаївка» статуетки зустрічаються не у всіх могилах і звичайно супутні дитячим похованням, підкреслює, що не було спеціальної поховальної пластики, як це проглядається у Єгипті [3, 114–115].

Таким чином, спостереження за археологічним контекстом знаходження предметів антропоморфної пластики, співставлення цієї інформації з формою, технологією виготовлення і, можливо, складом тіста таких артефактів, можуть дозволити встановити окремі функції різних типів антропоморфної пластики у рамках землеробсько-скотарського культу. До вже відомих функцій можна додати використання статуетки як священного предмета у обрядах землеробсько-скотарського святкового циклу, які супроводжувалися розбиванням, розколюванням статуеток, а також як оберіг вагітних жінок.

Список використаної літератури:

1. Антонова Е. В. Антропоморфная скульптура давних землеробов Передней и Средней Азии / Е. В. Антонова. – М. : Наука, 1977. – 204 с.
2. Відейко М. Ю. Трипільські цивілізації. – Вид. 2 / М. Ю. Відейко. – Київ : Освіта, 2003. – 184 с.
3. Наливайко С. Трипілля, Трипура, Троя / С. Наливайко // Український світ. – 1994. – № 3-4. – С. 8-11.
4. Петров В. Походження українського народу / В. Петров. – Київ : Думка, 1992. – 192 с.
5. Фрээр Дж. Золотая ветвь : Исследование магии и религии / Дж. Фрээр пер. с англ. М. К. Рыклина. – М. : ТЕРРА-Книжный клуб, 2001. – 528 с.
6. Шилов Ю. Релігійні вірування трипільців: за археологічними джерелами / Ю. Шилов, О. Поліщук // Українська культура. – 2003. – № 10. – С. 28–30.
7. Шилов Ю. Трипільська культура – то Аратта, найдавніша держава / Ю. Шилов, О. Поліщук // Українська культура. – 2003. – № 10. – С. 23–26.

Науковий керівник: професор Синявська Л. І.

О. Д. Телегіна

Національний Університет фізичного виховання і спорту України

ТІЛЕСНА ПІДГОТОВКА В ІНСТИТУТІ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ: ЗА СПОГАДАМИ ВИХОВАНОК

Інститути шляхетних дівчат – це навчальний заклад, який набув популярності серед дівчат шляхетного походження ще наприкінці XVIII ст. Впродовж XIX ст. на території України Інститути відкриваються в Харкові (1811), Полтаві (1818), Одесі (1928), Керчі (1835) й Києві (1838). Навчальна програма закладу передбачала викладання не лише загальноосвітніх дисциплін, а й цикл предметів трудового напрямку: домоводства, вишивання, шиття. Система фізичного виховання дівчат включала відвідування занять із танців та гімнастики.

Спогади випускниць інститутів шляхетних дівчат дозволяють нам оцінити ставлення вихованок до уроків танців й гімнастики, а також рівень їх викладання. Даними дисциплінами рекомендувалось займатись ученицям різного віку по дві години на тиждень [6, 136].

Оскільки такі дисципліни як танці, музика та іноземні мови вважались обов'язковою складовою виховання дівчат-аристократок, відповідно вихованки Інститутів засвоювали їх із легкістю. Як наголошувала одна з випускниць Смольного інституту шляхетних дівчат Олександра Соколова, в музиці й танцях, в усьому тому, що знадобиться в майбутньому, гарні результати демонстрували майже всі дівчата, особливо добре вони оволоділи французькою мовою [4].

Свої вміння вихованки інститутів шляхетних дівчат демонстрували на балах. В найбільшому очікуванні дівчата знаходились напередодні «імператорського балу», де вони мали можливість не лише танцювати із членами імператорської родини, а й відкрити для себе перспективи отримання престижної посади при дворі – фрейліни.

Про популярність серед дівчат уроків танців свідчить і Надія Кондратович, яка навчалась в Інституті на початку XX ст. Одноманітність у повсякденному житті розбавлялась концертами й танцювальними вечорами, які між собою вихованки називали скачками. Але такі заходи обходились без присутності кавалерів, самі дівчатка виконували роль обох партнерів. Танці юній Надії викладали колишні танцівники балету [2].

Навіть, у буремні часи революційних подій дівчата продовжили розважати себе уроками танців. За спогадами вихованки Харківського інституту шляхетних дівчат Тетяни Морозової, коли припиняли постачати світло, в актовій залі при світлі свічок дівчатка танцювали вальс, польку, падекарт, падеспань, мазурку, лезгінку. В мемуарах наголошується: «... за вікнами на всьому просторі Росії та України здійснювались якісь невідомі нам події, щось змінювало наше життя та нашу долю, йшла невідома нам боротьба,